

ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Тони Атанасов Димов, научна специалност „Право на Европейския съюз“,
Секция „Международно право и международни отношения“ в Института за държавата
и правото при Българската академия на науките

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

професионално направление 3.6. Право

докторска програма Международно право и международни отношения

Автор: Димитър Христов Ангелов

Тема: „Националната идентичност и европейският интеграционен процес“

Научен ръководител: проф. д-р Ирена Цонева Илиева – Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-575 от 12.03.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Националната идентичност и европейският интеграционен процес“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, докторска програма Международно право и международни отношения.

Автор на дисертационния труд е Димитър Христов Ангелов – докторант в задочна форма на обучение към катедра „Публичноправни науки“ с научен ръководител проф. д-р Ирена Цонева Илиева от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Димитър Христов Ангелов комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл. 36, ал. 1 от Правилника за развитие на академичния състав на Пловдивския университет, включва следните документи:

1. молба по образец до Ректора на Пловдивския университет за откриване на а процедурата;
2. автобиография в европейски формат;
3. протокол от предварителното обсъждане в катедрата;
4. автореферат;
5. декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
6. справка за съответствие с минималните национални изисквания;
7. списък на публикациите;
8. дисертационен труд;
9. копия на публикациите по темата на дисертационния труд;
10. списък на забелязани цитирания;
11. комплект документи на хартиен носител.

Докторантът е приложил общо девет публикации.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантът е роден на 12.11.1989 г. в гр. Стара Загора. Завършил е гимназия с преподаване на чужди езици „Ромен Ролан“ в родния си град с профил френски и английски език. Има бакалавърска степен по специалността „Международни отношения“ от Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Има магистърска степен по право на Европейския съюз от Университета на Лотарингия, Нанси Франция и от Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Работил е последователно като сътрудник в Дипломатическия институт към министъра на външните работи, в Института за исторически изследвания при Българската академия на науките, като хоноруван асистент в Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ и като сътрудник в изследователски проект на Центъра Жан Моне към същия университет. Бил е стипендиант – изследовател на Фондация „Константин и Зиновия Кацарови“ по научен проект в Центъра по европейски изследвания към Фрибургския университет в Швейцария.

Димитър Христов Ангелов е зачислен като задочен докторант в докторска програма „Международно право и международни отношения“ към Катедра „Международно и сравнително право“ на Юридическия факултет на Пловдивския университет от 01.03.2015 г. Считано от 01.03.2019 г. докторантът е отчислен с право на защита на дисертационния труд в Катедра „Публичноправни науки“ на Юридическия факултет на Пловдивския университет.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за нацията, национализма и националната идентичност навлезе в материята на правото на Европейския съюз преди повече от 20 години, след като Договорът от Маастрихт въведе изричен текст в корпуса на първичното право, задължаващ Съюза да зачита националните идентичности на държавите членки. Подобно задължение е без аналог в международното право и не може да бъде открито в учредителните актове на други международни организации. След влизането в сила на Договора от Лисабон през 2009 г. тя доби особена актуалност поради факта, че след поредица от изменения Договорът за Европейския съюз (ЕС) уреди експлицитно т.нар. „клауза за зачитане на националната идентичност“ в своя чл. 4, пар. 2. От този момент Съдът на Европейския съюз (СЕС) от една страна започна последователно да препраща към нея, а националните конституционни юрисдикции на държавите членки, от друга, започнаха да я ползват като вид съюзна гаранция за защита на основните конституционни норми, принципи и институти, формиращи тяхната „конституционна идентичност“, противопоставяйки я на или отстоявайки я пред интеграционния правопорядък.

Въпреки наличието на сериозен обем от разработки и научни публикации, въпросът за смисъла и съдържанието на клаузата за зачитане на националната идентичност, изясняването на понятието за конституционната идентичност и поставянето на последното в динамична координатната система, от гледна точка на постоянно развиващия се и обогатяващ се европейски интеграционен процес, не е изследван у нас. Това говори не просто за актуалност, а за наличието на належаща необходимост от подобно изследване, което да осветли тези въпроси. Дисертационният труд отговаря именно на тази необходимост.

4. Познаване на проблема

Докторантът е демонстрирал завидно познаване на състоянието на централния проблем на труда като е обхванал изключително широк обем от научни разработки, които са му позволили да проведе систематично изследване, следвайки няколко основни стъпки, като:

- 1) проследяване на последователните етапи от развитието на интеграционната конструкция;
- 2) установяване в кои материи и по какъв начин Общностите, а по-късно и ЕС, влизат в контакт с националните идентичности;
- 3) проучване под какви правни форми съществува идентичността на една нация;
- 4) открояване на субектите и факторите, оказващи влияние върху дискурса нация – интеграция и

5) изграждане на по-ясна представа за това как националната идентичност и обединителните процеси се развиват вследствие на продължителното им взаимодействие.

5. Методика на изследването

Докторантът е приложил възможно най-подходящия подход за провеждане на изследването, какъвто е интердисциплинарният. С негова помощ въпросът за националната идентичност, поставен в контекста на постоянните интеграционни процеси в рамките на Съюза, е разгледан през призмата на историческата наука, политологията, социологията, правната наука и др.

Една от основните изходни позиции на докторанта е, че дебатът за националната идентичност в правото на ЕС не следва да се отделя от по-общия дебат за отношенията между европейската идея и национализма, протичащ от десетилетия в политическата философия, историческата наука и социологията. Благодарение на нея той е проследил процеса на превръщане на „идентичността“ в правна концепция и установяването на задължение за нейното „зачитане“ в рамките на съюзния правопорядък.

В дисертационния труд е направен опит да бъдат претеглени предимствата и слабостите на възможно най-широк кръг от теории и концепции, като онези от тях, издържали на авторовия критичен анализ са били използвани за постигането на набелязаните от труда цели, които са:

- 1) Да установи съществува ли общоприето научно разбиране за произхода и същността на нацията и националната идентичност;
- 2) Да провери съществува ли непреодолим конфликт между националната идентичност и обединителните процеси, започнали в Европа след края на Втората световна война;
- 3) Да очертае актуалните юридически форми на взаимодействие между националната идентичност и европейската интеграция в рамките на правото на ЕС;
- 4) Да определи актуалното политико-правно състояние на Европейския съюз и на членуващите в него държави във връзка със задължението за зачитане на националната идентичност.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията се състои от въведение и четири глави и е с общ обем от 415 страници, включително съдържанието и библиографията. Библиографската справка включва 407 заглавия научна литература (монографии, сборници, статии и източници на електронен носител), 79 единици практика на съюзни, международни и национални юрисдикции и 964 бележки под линия.

Първата глава представлява общ исторически преглед на теоретичния дебат за националността, наречен от автора още историко-теоретичен обзор на развитието на дискурса за националността. Тя описва споровете в съвременната историография, различните историографски школи и прави исторически очерк, проследяващ произхода и същността на нациите, националната идентичност и национализма. В него са представени най-ранните разработки по темата за националната идентичност дело на философите-романтици от XVIII и XIX в. Описан е прочитът на националната идея в работите на историците, марксистите, либералите и пионерите на социологията от XIX и началото на XX в. Изследвани са и достиженията на пионери в науката за национализма като Карлтън Хейс и Ханс Кон, както и тези на основните теоретични школи, занимаващи се с тази проблематика от 60-те години на миналия век до наши дни, като: модернизъм, перениализъм, примордиализъм, етно-символизъм, феминизъм, постмодернизъм и др.

Втората глава анализира историческото развитие на европейските интеграционни процеси от края на Втората световна война до началото на 60-те години на XX в. В нея авторът е направил преглед на някои от по-важните исторически процеси и събития, които стоят в основата на зараждането, впоследствие укрепването и накрая задълбочаването на европейския интеграционен проект. В главата са представени и основните теории за европейската интеграция и за мястото, което националният суверенитет и националната идентичност на държавите членки заемат в процеса по създаване и развитие на европейските общности.

Третата глава съдържа хронологичен преглед на обстоятелствата, свързани с въвеждането и еволюцията на клаузата за зачитане на националната идентичност от Договора от Маастрихт (1992) до последната към настоящия момент дълбока реформа на първичното право на Съюза, извършена с Лисабонския договор (2007). Авторът е поставил особен акцент върху легалната дефиниция на понятието „национална идентичност“, като във връзка с нея последователно са разгледани и няколко ключови въпроса, отнасящи се до нормативното съдържание на понятието „нация“, компетентността и легитимността на органите и институциите, които могат да определят националната идентичност в правото на ЕС и др.

Четвъртата глава на труда включва анализ на въздействието на съюзното право върху четирите класически компонента на „държавността“, познати ни от международното право, които са: територия, постоянно население, ефективно управление и способност за водене на самостоятелни отношения с други държави. Авторът е подложил на аналитично изпитание противопоставянето на две от най-разпространените теоретични виждания за природата на Съюза. Първото е това, при което ЕС е квалифициран като „федерация на държави“, а според второто Съюзът представлява особен вид *международна организация*. Главата завършва с

преглед на актуалния дебат около формирането на „европейска идентичност“ като последица от продължаващите повече от половин век обединителни процеси на Стария континент.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд е едно от много малкото научни изследвания на български език, посветени на средствата за защита на националната идентичност в правото на ЕС, изследвани в контекста на общата правна рамка на учредителните договори, което е един от основните негови научни приноси.

На следващо място, авторът аргументира виждането че „националната идентичност“ на държавите членки винаги е била обект на протекция в интеграционната правна система, като относително късното въвеждане на клаузата за зачитане на националната идентичност в първичното право се дължи на задълбочаването на интеграционните процеси. Последното е наложило необходимостта от въвеждането на общ механизъм за защита, който се добавя към вече действащите юридически механизми за опазване на националната идентичност.

В дисертационния труд е защитена и тезата, че макар да няма прецедент в международното право, клаузата за зачитане на националната идентичност по действащото първично право на ЕС не следва да се възприема като свидетелство за превръщането на ЕС в същностно нов тип наддържавно формирование, а по-скоро като допълнителна гаранция за опазването на основните правни, политически и културни устои на държавите членки на ЕС. Нейното въвеждане свидетелства за дълбочината на протичащите в ЕС интеграционни процеси.

Особено приносно значение имат авторските заключения относно характера на европейската идентичност. Според него за разлика от отношенията между участниците в националната общност, които са преимуществено емоционални и черпят сила от чувството на „културната интимност“, връзката между членовете на европейското политическо пространство има най-вече рационален характер. Идентификацията с ЕС е идентификация с неговото ценностно ядро и цели, както и със средствата за тяхното реализиране. Следователно европейската идентичност не стои на равна основа с националната.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите, с които докторантът участва в процедурата, по подобие на самия дисертационен труд, се отличават с оригиналност, включват нестандартен прочит на някои от основните концепции и теории и прилагане на типичния за автора разнороден инструментариум за изследване на материята. Особен интерес представляват статиите,

посветени на клаузата „Кристоферсен“, на Брекзит, публикацията в която националната идентичност в правото на ЕС е разгледана от гледна точка на езиковото многообразие и др.

9. Лично участие на докторанта

Демонстрираният оригинален подход и почерк на докторанта в проведеното дисертационно изследване са безспорно доказателство за неговото лично участие при разработването му и постигането на резултатите, както и за личната му заслуга при формулирането на научните приноси.

10. Автореферат

Представеният автореферат като съдържание и качество е разработен изцяло според изискванията на съответните правилници и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Според мен, някои от изводите, направени от автора в дисертационния труд са твърде смели и звучат крайно, предвид липсата да задълбочена тяхна аргументация. Такова е например виждането, че щом директният ефект и приматът на правото на ЕС не представляват новост, а са твърде добре познати на международното право, то специфичният автономен характер на съюзния правопорядък, изведен въз основа на съпоставката му с други правни системи, „губи своята правна стойност“.

Друго подобно на горното, е твърдението на автора, че щом като понятието „национална идентичност“ няма единна и постоянна дефиниция и следва да бъде изпълвано със съдържание при всеки конкретен случай, когато Съдът на ЕС трябва да констатира дали например акт на вторичното право влиза в противоречие с клаузата за зачитане на националната идентичност, то неговата преценка има „по-скоро политически, отколкото стриктно юридически характер.“

В тази връзка основната препоръка, която може да бъде отправена е при прилагането на същите подходи и методи на работа авторът да продължи своите научни търсения и да се опита да предложи свое собствено задълбочено тълкуване на клаузата за зачитане на националната идентичност, базирано на направения исторически, правен, политологически и социологически анализ и да насочи бъдещите си публикации по темата в издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни като Scopus, Web of Science и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантът Димитър Христов Ангелов притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научната специалност право на ЕС, международно право и международни отношения като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Димитър Христов Ангелов в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, докторска програма Международно право и международни отношения.

11.04.2024 г.

Рецензент:

доц. д-р Тони Димов